

Azerbaycan Sineması'nda Bir Milliyetçi Söylem Örneği: Ali ve Nino

Lokman ZOR (*)

Öz: Milliyetçilik, bir ideoloji olarak ortaya çıkışından itibaren değişen siyasal ve toplumsal koşullara rağmen popülerliğini ve geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yönüyle milliyetçilik, söylem olarak, her türlü toplumsal pratik içerisinde kendisine ait özel bir yer bulabilmektedir. Söz konusu durum sanat ve sinema için de geçerlidir. Günümüzün en etkili ifade biçimlerinden biri olan sinema, aynı zamanda potansiyel bir ideolojik araç niteliği de taşır. Dolayısıyla sinema filmleri, milliyetçi söyleminin inşa edilmesinde, yeniden üretilmesinde ya da meşrulaştırılmasında önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu makale; eleştirel söylem analizi yöntemiyle Azerbaycan sinemasının son yıllardaki önemli örneklerinden biri olan "Ali ve Nino" isimli filmdeki milliyetçilik söylemini deşifre etmeyi ve bunun hangi yollarla yapıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu film, sinemanın toplum üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu ve sinema filmlerinin söylem üretiminde etkin bir rol taşıdığı varsayımlarından hareketle, milliyetçilik söyleminin yeniden üretimi bağlamında tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Sineması, Milliyetçilik, Milliyetçilik Söylemi, Ali ve Nino, Sinemada Milliyetçilik.

A Nationalist Discourse Example in Azerbaijan Cinema: Ali and Nino

Abstract: Nationalism, since its emergence as an ideology, sustains its popularity and validity despite the changing political and social conditions. From this aspect, nationalism can find a special place for itself in all kinds of social practices as a discourse. This situation is also valid for art and cinema. Cinema, which is one of the most effective ways of expression, carries a potential ideological tool at the same time. Thus, movies shine out as an important factor in the reproduction or legitimation of building the nationalist discourse. This paper aims to uncover the nationalist discourse and to reveal with what methods it is performed with critical discourse analysis method in the movie "Ali and Nino" which is an important example of Azerbaijan cinema in the recent years. The aforementioned movie was preferred in the context of the reproduction of nationalist discourse based on the assumptions that cinema possesses a significant influence on the society and that movies play an active role in discourse production.

Keywords: Azerbaijan Cinema, Nationalism, Nationalist Discourse, Ali and Nino, Nationalism in Cinema.

Makale Geliş Tarihi: 03.05.2018

Makale Kabul Tarihi: 10.12.2018

*) Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü (e-posta: lokman_zor@hotmail.com)

I.Giriş

Milli hisse dayanan duygusal bir olgu niteliğindeki milliyetçilik, çok eski köklere sahip duygu, düşünce ya da tutum olmasına rağmen siyasi bir ideoloji olarak iki yüzyıl gibi yakın bir dönemin ürünüdür. 15. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da yaşanmaya başlayan toplumsal değişim sürecinin hızlanması yeni kolektif ihtiyaçları ortaya çıkarmış, bunun sonucunda da 19. Yüzyılda sosyal ve siyasi olarak milliyetçilik ideolojisi doğmuştur.

Milliyetçilik kavramına yönelik şimdiye kadar hiçbir tanımın genel geçer kabul gördüğü söylenemez. Toplumsal çevre, kimlik, coğrafya ve dünya görüşü gibi bazı unsurlar milliyetçilik tanımını farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla birbirinden farklı ve çoğu zaman birbiriyle uyuşmayan çok sayıda milliyetçilik tanımından bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda milliyetçiliği tanımlamaya milliyetçilik çalışmalarının temel çıkış noktasını oluşturan millet kavramının tarifıyla başlamak yerinde olur.

Max Weber, “millet” kavramının tanımının, üyelerinin gözlemlenebilir ortak niteliklerinden bahsedilerek yapılamayacağını, vatandaşlık, dil, soy, kültür, dayanışma gibi unsurların tek başına milleti oluşturmada yeterli olamayacağını belirterek millet teriminin siyaset alanına ait olduğunu öne sürer. Bu bağlamda millet kavramını, “*kendini devleti içinde açıkça gösterebilecek ve bu yüzden de genellikle kendi devletini kurmak isteyen olan toplumdur*” şeklinde tanımlamaktadır (Weber, 2007:185).

Enciclopedia Brasileira Merito’da millet, “*bir devletin, aynı rejim ya da yönetimde yaşayan, ortak çıkarları olan yurttaşlar topluluğu; belirli bir toprak parçasında ortak gelenek, özlem ve çıkarları bulunan, grubun birliğini sürdürme sorumluluğunu üstlenen merkezi bir iktidara bağımlı olan insanların oluşturduğu kolektif; yönetim güçleri dışında, bir devlete bağlı halk*” olarak tanımlanmaktadır. Millet kavramı, İspanya Akademisi Sözlüğü’nde ise, “*aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif*” olarak ifade edilmektedir (Hobsbawm, 1993:30).

Bu doğrultuda Craig Calhoun da, milliyetçiliği birçok düşünürün fikirlerinden yola çıkarak şu şekilde tanımlamıştır (2012:28-29): “*Var olmaya devam eden etnik kimliklerin (Gertz, Smith ve Hutcheson), sanayileşmeyle gelen siyasi ve kültürel değişimlerin (Gellner), bütünlük bir ekonomi ve devletin çeperlerindeki ekonomik eşitsizliğe gösterilen ayrılıkçı tepkilerin (Hechter), eski seçkinlerden ya da komşularından farklı oldukları iddiasındaki yeni seçkinlerin statü kaygılarının ve hınçlarının (Greenfeld), kapitalist ekonomik ilişkiler içindeki devletleri meşrulaştırmaya yönelik bir ideoloji icadının (Hobsbawm) ya da devlet kurmaya eşlik eden merkezileşme ve birliğini sağlama çabalarının pekiştirilmesinin (Tilly ve Mann) bir sonucudur*”.

İbrahim Kafesoğlu (1993:95) ise “üstün ırk” kuramından hareket eden bir düşünceye ve bunu tüm olanaklarıyla destekleyen bir propaganda mekanizmasına dayanan Nasyonal Sosyalizmi ve günümüz İtalyanların Roma İmparatorluğu izinde yürütmeyi tasarlayan Faşizmi birer ideoloji olarak değerlendirirken bunlardan farklı olarak milliyetçiliği ideoloji değil de bir “ideal” olarak nitelendirmektedir. Bu bakış açısıyla milliyetçiliği en basit şekliyle; “*kuvvet ve feyzini doğrudan doğruya toplumsal*

realitelerden alan bir fikir sistemi hüviyetiyle toplulukları maddi güç ve manevi değerler yönünden en üstün ve mükemmel seviyeye çıkarma arzusunun bir ifadesi” olarak tanımlamaktadır (1993:93).

Yaylagül, Kafesoğlu'ndan farklı bir bakış açısıyla, milliyetçiliği bir ideoloji olarak kabul etmektedir. Üstelik kapitalist dünya sisteminde egemen dünya görüşü olarak en güçlü ideolojidir. Aynı zamanda burjuva devletlerinin de resmi ideolojisidir. Milliyetçi ideoloji, tarihsel ve toplumsal gelişmeleri milletlere vurgu yaparak açıklamaktadır. Bu doğrultuda toplumlar ve insanlar birbirlerinden ulusal karakterlerine göre ayrılmaktadır. Ayrıca insanlar kendilerini, mensubu olduğu milleti temsil eden devlet ile özdeşleştirmekte, milli duygular da bu özdeşleştirmeden kaynaklanmaktadır. Devlet tek yüce varlık olarak kabul edilmekte, asal ve tek amaç da devleti güçlü kılmaktır. Bunun karşılığında milli devlet de, temsil ettiği milletin bağımsızlığını, ekonomik çıkarlarını ve kültürünü koruyup geliştirmekle mükelleftir (Yaylagül, 2018:130-132).

Milliyetçilik, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve kişisel bir kimlik meselesidir. Bu yönüyle bizi biz yaptığı, bestekâr ve sanatçılara ilham kaynağı olduğu ve tarihle bağ kurulmasını sağladığı için duygusal bir güce sahiptir (Calhoun, 2012:3). Milliyetçilik bu yüzden insanlık tarihindeki birçok siyasi ideoloji, fikir ve inancı gölgede bırakan en etkili düşüncelerden biridir. Ortaya çıktığı tarihten itibaren sayısız savaş ve yıkıma sebep olmuş, dünyanın tamamının farklı devletler şeklinde çeşitli bölgelere ayrılmasında en etkili unsurlardan bir olarak öne çıkmıştır.

Milliyetçiliğin büyük oranda, “*yaralı ulusal bilincin patolojik alevlenmesi*”nden doğduğunu belirten Isaiah Berlin, milliyetçiliği kolektif bir ait olma bilincinin varlığına ve toplumun kolektif bilincinin yaralanmasına dayandırmaktadır (Aktaran: Erdoğan, 1999:90). Bu bakış açısıyla milliyetçiliğin, bir tehdit algısına bağlı tepki hareketi olduğunu, tepkisel ve duygusal bir yapıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira milliyetçi olarak nitelendirilebilecek siyasaların çoğunluğu temelde bir şeye karşı yürütülmüştür; kilisenin üstünlüğüne, eski rejime, imparatorluk fikrine, emperyalizme, enternasyonalist komünizme, modernleşmeci batıya ya da küresel emperyalizme vs. karşı olmuştur. Bunların tamamı, milliyetçiliğin birbirinden farklı pek çok deneyime katıldığını/eklemlendiğini ortaya koymaktadır (Karakaş, 2006:59).

Çeşitli parametrelere göre farklı içeriklerle ifade edilen milliyetçilik, Amerika, İngiltere ve Fransa gibi birçok milletin bir arada yaşadığı ülkelerde çoğunlukla vatandaşlık bağına ve vatanseverliğe dayalıyken, Almanya ve İtalya gibi antropolojik bağları güçlü ülkelerde, kan bağı, etnik köken, hatta ırk birliğine dayalıdır. Bu doğrultuda, birçok kişi tarafından farklı milliyetçilik sınıflandırmaları yapılmış olmasına rağmen en yaygın kullanılan sınıflandırmaya uygun olarak vatandaşlık temelli (siyasi/bireyci/gönüllü) milliyetçilik ve etnik (kültürel/organik/kolektivist) milliyetçilik şeklinde iki ayrı milliyetçilikten bahsetmek mümkündür (Özkırımlı, 2008:17). Egemenlik yetkisinin halkın tamamına verildiği vatandaşlık temelli demokratik milliyetçilik türünde ırk, renk, inanç, cinsiyet, dil ya da etnisitesine bakılmaksızın milletin siyasi akidesini paylaşanların tamamının milleti olduğu kabul edilir. Etnik milliyetçilik anlayışına göre ise milletin birliğini sağlayan, ona tutkuyla bağlanılmasına

sebepler olan nitelikler halkın zaten sahip olduğu kan bağı, dil, din, örf ve adetlerdir. Bireyin bir millete bağlılığı kişisel tercihiyle değil mirasla gerçekleşir. Bu yüzden bir millete ait olmak ancak doğum ve kan bağıyla söz konusu olabilir (Özkırımlı, 2010:22).

Milliyetçiliğin kendine özgü bir siyasal jargonu, dili, sembolleri ve düşünme biçimi vardır. Bütün bunlar kullanılarak kitleler üzerinde bir ulusa ait olma hissi yaratılır. Bu şekilde milliyetçilik siyasal bir ideoloji olarak coğrafi ve ulusal birliği olan, sınırları belli bir devlette somut hale gelir. Bu devletin vatandaşları arasında dil, tarih ve kültür (bazen bunlara din de eklenir) birliğine dayalı bir bağ söz konusudur (Yaylagül, 2018:134).

Milliyetçilik bünyesinde farklı toplumsal gruplar, bakış açıları, tanımlamalar, hedefler ve benzeri yönleriyle (liberal milliyetçilik, kültürel milliyetçilik gibi) birbirinden ayrılan, tek bir yaklaşımla açıklanamayacak farklı projeler bulunmaktadır. Bu milliyetçilikleri birleştiren temel unsur milliyetçi söylemdir. Ayrıca, milliyetçi söylem her gün yeniden üretildiği sürece etkili olabilir, bunun sonucunda da milliyetçilik etkisini ve gücünü kaybetmez. Bu yüzden gündelik yaşamda kullanılan dil, sıradan tutum ve davranışlar kesinlikle masum değildir ve arka planında mutlaka farklı bir anlam barındırmaktadır (Özkırımlı, 1999:265-269).

Milliyetçi söylemin genel olarak üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu temel özelliklerin ilkinde göre millet her şeyden önce gelir ve milletin çıkar ve değerleri diğer tüm çıkar ve değerlerin üstündedir. İkincisi millet tek meşruiyet kaynağıdır. Bu bakış açısı, normal şartlarda kabul edilemeyecek beklide suç sayılabilecek birçok davranış ve eyleme “millet adına hareket etme” gerekçesiyle göz yumulmasını sağlar. Üçüncü olarak da milliyetçilik söylemi, dünyayı “biz ve onlar”, “dostlar ve düşmanlar” gibi ikili kategorilere ayırıp, kimlikler ve karşı kimlikler üretir, bu ayrımı hep canlı tutar (Özkırımlı, 1999:267). Bu bağlamda; toplum, halk, ulus ya da millet çıkarlarından bahsedilen ve bu çıkarlar doğrultusunda bir “birlik” tahayyülünün inşa edildiği, birbirinin üzerinden “öteki” ve “biz”in kurulduğu her söylemsel strateji, milliyetçi söylem niteliğindedir (Küçük Durur, 2011:40).

Milliyetçi söylemin en önemli unsurlarından biri, milli kimliği somutlaştıran sembelerdir. Bu yönüyle milliyetçiliğin söylemsel oluşumu ele alınırken, sembelerin başat niteliğinden de bahsetmek gerekir. Çünkü bir kültüre ait sembeler, çoğunlukla o kültürü paylaşan üyeler tarafından tanınıp değer taşır, bu yüzden de dışarıdakilerle içeridekileri ayırıştırma işlevi görür. Bayrak, para, marş, üniforma, anıt gibi semboller topluluk fertlerine sahip oldukları ortak mirasları ve kültürel yakınlıkları hatırlatır, ortak kimlik ve aidiyet duygularını güçlendirir. Örneğin; bayrak simgesel olarak ülke ile özdeşleştirilen, bu yüzden de kutsal kabul edilen bir nesnedir ve milliyetçiliğin en önemli sembollerindedir; birtakım ülkelere karşı eylemlerde o ülkelerin bayraklarının yakılması da bayrak simgesinin bu anlamsal içeriğinden kaynaklanmaktadır (Küçük Durur, 2011:45).

Milliyetçi söylem farklı şekillerde yaşanır, yeniden üretilir. Bu yüzden milliyetçilik çözümlenmeleri yapılırken kimliğin ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet ve sınıf boyutlarını da mutlaka dikkate almak gerekir. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin gündelik ilişkilerinin

yapısı ve içeriği herkes için farklı olduğu gibi her bir bireyin milliyetçiliğe katılımı da toplumsal konumlarına göre değişiklik gösterir (Özkırımlı, 1999:269).

Günümüzde milliyetçilik, bir ideoloji olarak ortaya çıkışından bu yana değişen koşullara rağmen popülerliğini ve geçerliliğini sürdürmektedir. Dünyanın her tarafında milliyetçi düşünce, duygu ve yaklaşımlar ve milliyetçiliğin en önemli esaslarını teşkil eden milli kimlik, milli egemenlik, üniter yapı gibi bazı unsurlar varlığını ve önemini korumaktadır. Öte yandan öne sürdüğü milli devlet anlayışı ve beraberinde oluşan esaslara yönelik alternatiflerin ortaya çıkmamış olması, milliyetçiliğin siyasi bir hareket olarak da varlığını etkin kılmaktadır. Bu yönüyle milliyetçilik, söylem olarak, her türlü toplumsal pratik içerisinde kendisine ait özel bir yer bulabilmektedir. Söz konusu durum sanat ve sinema için de geçerlidir. Günümüzün en etkili ifade biçimlerinden biri olan sinema, aynı zamanda potansiyel bir ideolojik araç niteliği de taşır. Dolayısıyla sinema filmleri, milliyetçi söyleminin inşa edilmesinde, yeniden üretilmesinde ya da meşrulaştırılmasında önemli etken olarak öne çıkmaktadır.

Bu makale; eleştirel söylem analizi yöntemiyle Azerbaycan sinemasının son yıllardaki önemli örneklerinden biri olan "*Ali ve Nino*" isimli filmdeki milliyetçi söylemi deşifre etmeyi ve bunun hangi yollarla yapıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu film, sinemanın toplum üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu ve sinema filmlerinin söylem üretiminde etkin bir rol taşıdığı varsayımlarından hareketle, milliyetçilik söyleminin yeniden üretimi bağlamında tercih edilmiştir.

II. Filmdeki Olayların Tarihsel Arka Planı

Rusya İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olan Bolşevik devriminin ardından Çarlık hâkimiyetindeki esir milletler bağımsızlık mücadelesine girişmiş, bu doğrultuda 28 Mayıs 1918'de Türk tarihinin ilk Cumhuriyet yönetimine sahip parlamentolu devleti, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu Tiflis'te ilan edilmiştir.

Müsavat Partisi genel başkanı Mehmet Emin Resulzade ile Âdemi Merkeziyet Partisi'nin* kurucusu ve genel başkanı Nesip Bey Yusufbeyli'nin milliyetçi fikirleri doğrultusunda bir çizgiye sahip olan Azerbaycan Milli Şurası, Tiflis'te yapılan bir toplantıda ilk kez Azerbaycan'ın bağımsızlığı düşüncesini ele almıştır. Batum'da Osmanlı Devleti temsilcileriyle görüşen Mehmet Emin Resulzade'nin katılmadığı toplantıda, Azerbaycan Milli Şurası bünyesinde geniş çaplı müzakereler yapılmış, Sultan Macid Ganiyev (Qanizade) ve Cafar Ahundov'un çekimser oylarına karşın tüm üyelerin (çekimserler hariç toplam 24 kişi) oylarıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve "İstiklal Beyannamesi (Akname/Misagi-Milli)" adı verilen 6 maddelik bağımsızlık esasları ilan edilmiştir (Isgenderli, 2011:137). Bu esaslarla, Azerbaycan'ın müstakil bağımsız bir devlet olduğu; yönetim biçimi olarak "Halk Cumhuriyeti'nin benimsendiği; devlet olarak barışçıl bir çaba içerisinde bulunduğu; vatandaşlarının bütün haklarının devlet teminatı altına alındığı; Cumhuriyet sınırları içinde yaşayan tüm milletlerin gelişimine imkân sağlandığı; Temsilciler Meclisi toplanıncaya kadar yönetimin Milli Şura ve geçici

* Sonradan Müsavat Partisi'yle birleşmiştir.

hükümet tarafından yürütüleceği duyurulmuştur (Qasımov, 2017:80). Bağımsızlık ilanından sonra Azerbaycan Milli Şurası tarafından geçici hükümeti kurma görevi Feteli Han Hoyski'ye verilmiş, zaman kaybetmeden ilk hükümet kabinesinin oluşturulması sağlanmıştır. Bunun devamında Feteli Han Hoyski imzasıyla dönemin en önemli başkentlerine bağımsızlık bildirisi gönderilerek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve geçici başkentinin Gence olduğu bildirilmiştir (Yıldız, 2004:34).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilanından rahatsızlık duyan Bolşevik ve Taşnak çeteler kısa sürede başkent Gence'ye saldırılar düzenlemeye başlamış, herhangi bir askeri teşekkül oluşturamayan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ise Batum Antlaşmasına dayanarak Osmanlı Devleti'nden askeri yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Turancı fikirlere sahip olan Osmanlı İmparatorluğu Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, kardeşi Nuri Paşa'nın komutasında "Kafkas İslam Ordusu" adı verilen bir ordu oluşturarak bölgeye göndermiş, Azerbaycanlı gönüllülerle birleşen Kafkas İslam Ordusu kısa sürede Bolşevik ve Ermeni kuvvetlerini yenip, Bakü önlerine dayanmıştır (Qasımov, 2017:84-85). Uzun süreli kuşatma ve çarpışmalar sonucunda Ermeni, Bolşevik ve İngilizlerden oluşan güçleri de yenerek 15 Eylül 1918 de Bakü'yü kurtaran Kafkas İslam Ordusu, ülkenin siyasi ve toprak bütünlüğünü sağlamıştır. Bunun sonrasında, Hükümet tarafından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yeni başkenti Bakü olarak ilan edilmiştir.

Bağımsızlık sonrasında kısa süre içerisinde siyasi, askeri, sosyal, iktisadi ve kültürel açıdan önem taşıyan birçok icraat ortaya koyulmuştur. Ne var ki, 1918'de bir grup Türkçü aydını aracılığıyla devlet kurmayı başarmış olsa da devlet yönetme konusunda yeterli tecrübeye sahip olmayan Azerbaycan halkı, özellikle Bolşevik kaynaklı ciddi bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Buna Ermeni provokatör ve çetecilerin faaliyetleri, Türk komünistlerin ihanetleri, savaş esirleri ile içteki hainlerin yıkıcı çalışmaları da eklenince 1 Nisan 1920'de Nesip Bey Yusufbeyli'nin hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bir aylık hükümet krizinin doğurduğu karışıklıktan yararlanan Bolşevikler 27 Nisan 1920'de üstün kuvvetlerle taarruza geçerek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 23 aylık bağımsızlığına son vermişlerdir (Nəsibzadə, 1990:10).

III. "Ali ve Nino" Filmi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birliği oluşturan eski cumhuriyetlerin tamamında ideolojik anlamda -bilinçli ve sistematik olmamakla birlikte- komünizmin yerini milliyetçiliğin aldığı, bütün cumhuriyetlerin bağımsızlık sürecinde ve sonrasındaki biçimlenişinin milliyetçilik bağlamında gerçekleştiği söylenebilir. Azerbaycan için de geçerli olan bu durum, Azerbaycan sinemasına birebir yansımıştır. Bağımsızlık sonrasında genel anlamda milliyetçi bir duruş sergileyen Azerbaycanlı sinema insanları özellikle Ermenistan ile yaşanan Dağlık Karabağ sorunu bağlamında çektikleri filmlerde bu yaklaşımlarını belirgin şekilde ortaya koymuşlar, yer yer didaktik unsurlar da taşıyan milliyetçi bir söylemi ön plana çıkarmışlardır. Bunun dışında, farklı tema ve konuları ele alan filmlerin içine milli devlet, milli kimlik, milli kültür, egemenlik, üniter yapı gibi milliyetçi söylemin çeşitli unsurlarını yerleştirmeyi ve bütün bunları farklı yollarla bariz şekilde yansıtmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda, Ali ve

Nino isimli film özellikle yansıttığı dönem ve ele aldığı konu itibarıyla son derece dikkat çekici bir örnek niteliğindedir.

Film, Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı aynı zamanda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kızı Leyla Aliyev'in gayretleriyle ve oluşturduğu özel fonun desteğiyle 2016 yılında çekilmiştir. Kurban Said müstear isimli Azerbaycanlı bir yazarın, ilk baskısı 1937'de Viyana'da olmak üzere 66 farklı ülkede ve 33 farklı dilde yayımlanan, dünya çapında klasikleşmiş "Ali ve Nino" isimli romanından uyarlanmıştır. Portekizli senarist ve yönetmen Christopher James Hampton'ın sinemaya uyarladığı "Ali ve Nino"yu İngiliz yönetmen Asif Kapadia çekmiştir. Filmin yapımcılığını Leyla Aliyeva, Mairi Bett ve Kris Thykier üstlenmiş, hem oyuncu kadrosunda hem de teknik ekibinde farklı uluslardan çok sayıda sanatçı görev almıştır. Filmin başrollerini Adam Bakri (Ali Han Şirvanşir) ve Mariya Valverde (Nino Kipiani) paylaşırken, diğer rollerde Humayun Ərşadi (Ali'nin babası), Halit Ergenç (Feteli Han Hoysk), Mendi Patkinson (Knyaz Kipiani), Konni Nilsen (Knyaginya Kipiani), Riccardo Scamarcio (Malik Nakhararyan), Nigar Güləhmədova (Sona Tağıyeva), Fəxrəddin Manafov (Zeynelabidin Tağıyev), Pərviz Qurbanov (Musa Nağıyev), Numan Acar (Seyyid Mustafa), Cövdət Şükürov (Rus subayı), Dəniz Tacəddin (Nino'nun arkadaşı), Xumar Səlimova (Nino'nun arkadaşı) gibi oyuncular görev almıştır. Görüntü yönetmenliğini Gökhan Tiryaki'nin yaptığı filmin sanat yönetmenliğini Christian Huband ve Burak Yerlikaya, kurgu yönetmenliğini Alexander Berner, müziklerini Dario Marianelli üstlenmiştir. Çekimleri Azerbaycan ve Türkiye'de gerçekleştirilen film, toplam 20 milyon Dolar'a mal olmuştur.

Ali ve Nino; Bolşevik devrimi sonrasında Türk devletçilik tarihi açısından büyük önem taşıyan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş ve yıkılış sürecini farklı inançlarına, kültürlerine ve yaşam tarzlarına rağmen birbirlerine tutkuyla bağlı kalan Ali ile Nino isimli iki gencin hazin aşk hikâyesinin arka planında ele almaktadır. Filmin temel aksiyonunu oluşturan aşk hikâyesi savaşın, çatışmanın, işgalin, anlaşmazlıkların ve diğer tüm olumsuzlukların yarattığı karamsar ve kasvetli atmosfere rağmen imrenilecek nitelikte, sıcak ve tutkuludur. Olayların anlatılış biçimi ve aksiyonun ilerleyişi genel anlamda Kurban Said'in romanındakine uygun biçimde gerçekleşmektedir.

Filmde olaylar, Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali'nin Kafkasya'da sebep olduğu kaotik atmosfer içinde Bakü, Tiflis, Dağıstan ve İran'da geçmektedir. Soylu, zengin bir Müslüman ailenin oğlu olan Azerbaycan Türk'ü Ali Han Şirvanşir, doğulu kültürüyle yetişmiş, inançlarına, milliyetine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı gelenekselci bir kişiliğe sahiptir. Aynı şekilde soylu bir aileye mensup, Rus disiplini ve katı bir Hıristiyan geleneğiyle büyüyüp eğitim almış, Avrupalı yaşam tarzına sahip, Gürcü kızı Nino'ya âşıktır. Okuldan mezun olduktan sonra, Nino'ya evlenme teklif eder. Onu çok seven Nino, peçe giymesini istemeyeceğine, hareminin bir parçası olmayacağına ve daha başka bir takım tereddütlerine dair Ali'den söz aldıktan sonra evlenme teklifini kabul eder. Müslüman geleneksel bakış açısına rağmen Ali'nin babası evliliği destekler, Nino'nun anne babası ise başlangıçta karşı çıksalar da sonunda evlenmeleri konusunda ikna olurlar. Bunun üzerine, Nino'yu tutkuyla seven, Kipianilerin aile dostu Ermeni

Malik Nakhararyan, onu zorla kaçıtır. Ali, onları bulup Nakhararyan'ı öldürerek Nino'yu kurtarır. Bu olaydan sonra yakalanmaması için babası Ali'yi Dağıstan'a gönderir. Bir süre sonra Ali'nin dostu Molla Seyit, Nino'nun ısrarlarına dayanamayarak onu Dağıstan dağlarında kaçak hayatı yaşayan Ali'ye götürür. İki genç Molla Seyit'in kıydığı nikâhla evlenirler. Ne var ki, sürekli kaçmak zorunda olduklarından hayatları bir türlü düzene girmez. Bu arada Rusya'da Bolşevik Devrimi gerçekleşir ve Ali aranan bir suçlu olmaktan çıkar. Bunun üzerine Ali ile Nino Bakü'ye dönerler. Ancak orada da huzur bulamazlar; Ruslar tarafından silahlandırılan Ermeni çeteler ile (Azeri) Türkler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Ali, sahip olduğu fikirler ve inandığı değerler doğrultusunda, arkadaşları gibi bir süre sonra çatışmalara katılır. Yaşanan olaylar iyice büyüyünce Ermeni-Rus birlikleri şehri istila eder. Çatışmalarda tanıdıklarını ve yakın arkadaşlarını kaybeden Ali, Nino'nun güvenliğini sağlamak üzere onu İran'a götürür. Nino, İran'daki yaşam biçimine bir türlü alışamaz ve bir an önce oradan ayrılmayı istemektedir. Bu sırada Tiflis'te Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiş, Feteli Han Hoysk hükümeti kurmuştur. Yaşanan olaylar sonucunda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istemesiyle Kafkas İslam Ordusu Bakü'yü kurtarır. Hükümet merkezinin Gence'den Bakü'ye taşınmasından sonra Ali ile Nino da Bakü'ye döner. Feteli Han, yakından tanıyıp sevdiği ve güvendiği Ali'ye Dışişleri Nazırlığı'nda etkili bir makamda görev verir. Cumhuriyet hükümeti kısa sürede gerek ulusal gerekse uluslararası konularda önemli icraatlar ortaya koyup büyük başarılar imza atar. Aralarında Avrupa ülkelerinin de bulunduğu birçok ülkeyle ilişkiler kurarak işbirliği yaparlar. Bu arada Ali ile Nino'nun bir kızları olmuş, yaşamları da nihayet düzene girmeye başlamıştır. Ne var ki bu süreç fazla uzun sürmez, yaşanan bir hükümet krizi esnasında Bakü, Bolşevikler tarafından işgal edilir. Ali eşini ve kızını Tiflis'e göndererek arkadaşlarıyla birlikte işgale karşı direnişe katılır. Ülkesini savunma adına Bolşevik birliklerine karşı çatışırken Gence Köprüsü üzerinde vurularak şehit olur.

IV. Ali ve Nino Filminde Milliyetçiliğin Sunumu

Söylem üretiminde işlevsel bir niteliğe sahip olan sinema, farklı birçok söylem biçimi gibi milliyetçilik söyleminin de inşa edilmesi, yeniden üretilmesi, meşrulaştırılması ve olağanlaştırılması amacıyla sık sık kullanılmıştır. Bunun belirgin bir örneği Ali ve Nino filminde karşımıza çıkmaktadır. Filminde milliyetçi söylem görüntü ve diyaloglar aracılığıyla farklı biçim ve boyutlarıyla yansıtılmış, genel atmosfer bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Filmin hemen başından itibaren milliyetçi söylemin birer ifadesi niteliğindeki bir takım unsurlar görüntü yoluyla aktarılmaya başlar. İlk görüntü Kafkasya dağları, Azerbaycan toprakları, ovalar ve kayalıklardan ibarettir. Tıpkı bir su gözesi gibi küçük bir çukurdan kaynakarak toprağın yüzeyine çıkmış petrol gösterilir. Hemen devamında, uzaktaki Kafkasya dağlarının ön planında bir tepe üzerinde dans eden Ali ile Nino görüntüye girer. Bu iki görüntü aracılığıyla vatan toprağının hem maddi hem de manevi değer göstergeleri ortaya koyulmuştur. Azerbaycan topraklarının barındırdığı petrol ile sahip olunan maddi zenginlik; Ali ile Nino'nun dans görüntülerinde batı danslarının yanı sıra kültürel bir unsur olarak Azerbaycan ve Kafkas halk danslarına ait figürlerin verilmesiyle de manevi zenginlik yansıtılmıştır. Milliyetçi söylemde vatan toprağının

özel bir değeri söz konusudur çünkü millet açısından birçok kutsal değeri barındırır. “Vatan”ın kıymeti maddi zenginlikten ziyade manevi açıdan taşıdığı kutsaliyetle anlamlıdır ancak filmde maddi zenginliğe de vurgu yapılmış, çatışmanın karşıt ucunu temsil eden “öteki”lerin materyalist yaklaşımları yansıtılmaya çalışılmıştır.

Dünyayı ve yaşamı ikili kategoriye ayırarak kimlikler ve karşı kimlikler oluşturan milliyetçi söylem, filmin hemen başından itibaren bariz şekilde ortaya konulmuştur. Rus İmparatorluğu'nun izlediği Kafkasya politikasının yanı sıra zengin petrol kaynakları ve buna paralel gelişme gösteren endüstri, Bakü'de nüfusu arttırmış ve etnik, dini, kültürel bir çeşitlilik ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden filmde Türk (Azeri), Rus, Ermeni, Gürcü, Yahudi gibi çeşitli din ve milliyetlere mensup, kültürleri ve gelenekleri birbirinden farklı kalabalık bir nüfusun birlikte yaşadığı, aralarında inanç, milliyet, yaşam biçimi ve coğrafi aidiyet bağlamında belirgin çatışmaların bulunduğu resmedilmiştir. Toplum üyelerinin kavram ve karşıtlıklar üzerinden birbirlerini ötekileştirdiği Müslümanlıkla Hıristiyanlık, Avrupalılıkla Asyalılık, doğululukla batıllık, milliyetçilikle sömürgecilik en fazla öne çıkarılan çatışma biçimleridir. Söz konusu çatışmalar aracılığıyla da milliyetçi söylemin kategorik karşıtlığı yansıtılmıştır. Bu anlamda Ali ile Nino'nun mensup oldukları kültür ve medeniyetin karşıtlığı dikkat çekicidir. Nino'nun ailesi Kipianilerde yemekler masada ve çatal kaşıkla yenirken Ali'nin ailesinde, yer sofrasında ve elle yenilmektedir. Nino'nun ailesi ve yakın çevresi (Avrupalı) batılı, Ali'nin ailesi ve çevresindekiler ise (Asyalı) doğulu bir yaklaşım sergilemektedir. Söz konusu karşıtlık ve ötekileştirme Nino'nun ailesinin düzenlediği davette, Ali Han ile Ermeni Malik Nakhararyan ve Nino'nun babası arasındaki çöl ile ormanın karşılaştırıldığı sohbetinde de belirgin biçimde yansıtılmaktadır. Bu yolla medeniyetler ve toplumsal gruplar arasındaki farka işaret edilmekte, (Azeri) Türkler masumiyetle yüceltilip Gürcüler arada (ortada) gösterilmekte, Ermeniler ve Ruslar ise art niyetli, kötü ve düşman olarak resmedilmektedir. Ortaya konulan bu durum, toplumsal yapıyı milli kimliklerin temsili bakımından değerlendirmeye de imkân vermektedir. Buna göre: Ruslar sömürgeci, yıkıcı ve düşman; Ermeniler fırsatçı ve hain; Gürcüler tepkisiz, etliye sütlüye karışmayan ve ortayolcu; (Azeri) Türkler özgürlüğüne düşkün, vatansever, fedakâr, iyi niyetli, erdemli, hoşgörülü ve masum mizaca sahip olarak genelleştirilmektedir. Aynı durum kültürel temsil için de geçerlidir. Film, farklı iki milliyet ve kültüre sahip iki gencin aşkını ele almasına rağmen (Azeri) Türk kültürü daha ağırlıklı olarak öne çıkarılmakta, Gürcü kültürüne hiç yer verilmemektedir. Bu anlamda ortaya çıkan orantısız temsil, filmin içerdği milliyetçi söylemin bir sonucu niteliğindedir.

Filmde aksiyonun ilerlemesiyle birlikte milliyetçi söylem güçlenmekte, bu söyleme katkı sağlayacak unsurların kullanımı da artmaktadır. Rus Çarlığı'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Tiflis'te bulunan Ali, babası tarafından gönderilen telgrafla, Çar adına savaşması için Bakü'ye çağrılır. Ancak Ali, çağrı telgrafını aldığı ilk andan itibaren savaşı sorgulamaya başlar. Olgusal anlamda savaşa yönelik bir sorgulamadan ziyade, amaç ve sonuçla ilgili, kim için, ne için savaşılacağı üzerine bir sorgulama içine girmiştir. Bu anlamda en fazla üzerinde durduğu nokta, Rus İmparatorluğu uyuşunda bulunmaları dolayısıyla aynı soydan oldukları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmak zorunda kalınmasıdır. Babası, arkadaşı İlyas ve çevresindeki diğer kişilerle bu konuya

yönelik tüm konuşmaları; Rusya'nın çıkarları için savaşmanın yanlış olduğu ve aynı kanı taşıdıkları Osmanlı'ya karşı Rusya adına savaşılmaması gerektiğine dairdir. Kısacası savaşa ilgili olumsuz yaklaşımı milliyetçilik bağlamındadır çünkü bağımsızlık savaşına katılma konusunda bir an bile tereddüt etmeyecektir.

Söz konusu bakış açısı genelleştirildiğinde Ali Han bu düşünceleriyle milliyetçi söylemin önemli unsurlarından biri olan milli egemenlik fikrini yansıtmaktadır. Babasıyla konuşurken “Rusya'nın bir parçası olduğumuzu düşünerek büyüdük ama değiliz. Yüz yıl önce gelip bizi işgal ettiler, işgal edilmiş bir ülkedeyiz” demesi, İlyas'la konuşmaları ve daha birçok örnek onun milliyetçi duygularını ortaya koymaktadır. Bu duygular, aynı zamanda toplumun bir kesimindeki bağımsızlık düşüncesini yansıtan toplumsal duygulardır. Zira filmde bağımsızlık fikri çeşitli şekillerde sık sık gündeme getirilmektedir. Bu düşüncenin ifadesi çoğunlukla Ali Han ve Fatali Han Hoysk'nin konuşmaları üzerinden yansıtılmaktadır. Bağımsızlık düşüncesi net bir şekilde ilk kez Fatali Han tarafından Nino'nun da bulunduğu bir ortamda Ali'ye ifade edilmektedir. İlerleyen sahnelerin birinde de Fatali Han, şehrin ileri gelenlerine, savaştan sonra ortaya çıkabilecek duruma yönelik öngörüsünü aktararak bunun bağımsızlık için bir fırsat olduğunu, Azerbaycan halkının ilk demokratik Müslüman devleti kurması için uygun bir ortamın oluştuğunu söyler. Aynı doğrultuda düşünen Ali de onu desteklemektedir. Bu yolla, milli egemenlik fikrinin ötesinde devletin yönetim biçimine yönelik düşünce de ortaya konulmaktadır. Sonraki sahnelerde de, yaşanan karışıklığın bağımsız bir Azerbaycan devleti için fırsat olduğu görüşü, belirli konular arasında sıkça dile getirilmektedir. Milli egemenlik fikrinin halkın arasında gittikçe yaygınlaşıp kabul gördüğü de çevrelerindeki insanların Ali ve Fatali Han Hoysk'nin konuşmalarından etkilenmeleriyle ortaya konulmaktadır.

Milliyetçilik genel anlamda milli egemenlik merkezli bir ideolojidir. Bağımsızlık fikri, milli varlığın korunması ve milletin sahip olduğu değerlerin yaşatılması bakımından olmazsa olmaz bir koşuldur. Şöyle ki Breuilly, milliyetçiliğin kendine has özelliklere sahip bir millet, bu milletin her şeyden üstün tutulan çıkar ve değerleri, olabildiğince bağımsızlık ve siyasi egemenlik şeklinde üç iddiası olduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Ertan ve Örs, 2018:48). Bu bağlamda ele alındığında filmde bağımsızlık fikrine vurgu yapılması ve ısrarla üzerinde durulması ortaya koyulan söylem açısından son derece önem taşımaktadır.

Filmde bir süre Ali ile Nino'nun aşkı ve yaşadıkları olaylar anlatıldıktan sonra filmsel zamana göre Dağıstan'da evlendiği eşi Nino ile birlikte Bolşevik devriminin gerçekleşmesinden ve Rus Çarlığı'nın savaştan çekilmesinden sonra Bakü'ye dönen Ali, kendini bir kaos ortamının içinde bulur. Devrimin ardından Ruslar Bakü'den çekilmiş, Ermeniler, Gürcüler ve diğer yabancılar şehri terk etmiştir. Her yerde otorite boşluğundan ve belirsizlikten kaynaklanan bir düzensizlik, karışıklık, başıboşluk vardır. Çar'ın ordusundan kaçan askerlerle Ermeni çeteciler, özellikle (Azeri) Türklere ve masum halka yönelik acımasız bir katliama girişmiştir. İlyas ve diğer arkadaşları bu acımasız canilere karşı Bakü'yü savunmak üzere savaşmakta bir yandan da halkın desteğini almaya çalışmaktadırlar. Filmde anlatılan olaylar, bu süreçten sonra tekrar milliyetçi söylemi öne çıkaran bir anlatım biçimiyle ilerlemeye başlar. Bu anlamda en

dikkat çekici örnek, asker kaçağı Ruslara ve Ermeni çetecilere karşı verilen savaştır. Ülkenin her tarafında resmen bir katliam yapılmakta, masum insanlar öldürülmekte, karışıklık ve çatışmalar gittikçe artmaktadır. Yaşanan olaylar, bağımsız bir Azerbaycan Devleti'nin varlığını zorunlu kılmıştır. Filmde bu durumun tüm çıplaklığıyla ortaya konulması, vatandaşlık esasına dayalı (iyi) milliyetçiliğin söyleminin gerekli ve masum yüzünü ön plana çıkarma, bu söylemi meşrulaştırma ve haklılaştırma gayretinin bir sonucudur. Zira milliyetçilik adına ortaya konulan mücadele, yayılcılığa dayalı bir istila ve saldırıya değil, tamamen savunmaya yönelik bir amaca hizmet etmektedir.

Diğer yandan savaş sahnesinde gerek görüntüler gerekse diyaloglar aracılığıyla vatan toprağının kutsaliyetine yönelik göndermeler yapılmakta ve bu doğrultuda ortaya konulan fedakârlıklar yansıtılmaktadır. Böylece milliyetçi söylemin “vatan” a yüklediği anlam da belirgin şekilde öne çıkarılmaktadır. Ali ve arkadaşları, kendilerinden hem sayı hem teçhizat bakımından çok güçlü olan çetecilere karşı bir an bile tereddüt etmeden canları pahasına direniş göstermektedirler. Ölenler, yaralananlar olur ama mücadeleden vazgeçmeyi asla düşünmez ve geri adım atmazlar. Çünkü kutsal bir amaç doğrultusunda hareket etmektedirler ve bu kutsal görev her türlü fedakârlığı gerektirecek niteliğe sahiptir.

Bu mücadele devam ederken 28 Mayıs 1918'de Fatali Han Ali ve İlyas'ında bulunduğu bir ortamda bağımsızlığı ilan eder*. Filmin bu sahnesi söylem bakımından önemli bir sahnedir. Fatali Han karşısındaki kalabalığa hitap ederek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu, kısaca demokratik bir ülke olarak tüm vatandaşlarının eşit haklara sahip olduğunu belirtir. Yapılan bu açıklama milliyetçi söylem bağlamında değerlendirildiğinde, egemenlik yetkisinin halkın tamamına verildiği, ırk, inanç, dil ya da etnisitesine bakılmaksızın, milletin siyasi akidesini paylaşanların tamamının milleti oluşturduğu, vatandaşlık temelli bir egemenlik anlayışının benimsendiğini yansıtmaktadır. Çünkü sadece Bakü'de değil Azerbaycan'ın tamamında azımsanmayacak oranda Rus, Ermeni, Gürcü, Polonyalı, Alman ve Yahudi nüfus bulunmaktadır. Filmde de bu durum dikkate alınarak kitleler üzerinde bir ulusa ait olma hissi yaratabilecek, herkesi kapsayan, vatandaşları arasında dil, tarih ve kültür birliğine dayalı bir bağ oluşturabilecek bir söylem ortaya konulmaktadır. Bu sayede siyasi bir ideoloji olan milliyetçilik, coğrafi ve ulusal birliğe sahip, sınırları belli bir devlette somut hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Fatali Han Hoysk'nin bağımsızlığı ve devletin kuruluşunu ilan ettiği esnada kalabalığın (milletin) hem bağımsızlık hem de üniter yapı adına yaşadığı coşku ve sevinç, filmin söylemine yönelik bir gösterge niteliği taşımaktadır. Şöyle ki, milliyetçi söylemin dayandığı en önemli unsurlardan biri, “milletin tek meşruiyet kaynağı” olarak görülmesidir. Bu bağlamda bağımsızlığın millet tarafından istendiğini, beklendiğini, onaylandığını yansıtmak, bir anlamda söz konusu durumu “millet adına hareket etme” gerekçesiyle meşrulaştırmak üzere halkın sevinci ve coşkusu filmde bir söylem aracı

* Gerçekte Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve bağımsızlık esasları, aynı tarihte Milli Şura tarafından Tiflis'te ilan edilmiş, Fatali Han Hoysk hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

olarak kullanılmaktadır. Sahnenin devamında hep birlikte yeni kurulan devlete bağlılık yemini edip, yeni ülkelerine yüksek sesle verdikleri “*Bayrağımız dik ve asla devrilmeyecek*”^{*} sözü ile yine milliyetçi söylemin başka bir unsuru olan devleti ve üniter yapıyı somutlaştırma gayreti ortaya konulmaktadır.

Belirli bir kültüre has, o kültürün mensupları tarafından bilinen ve değer verilen, onları birbirine yaklaştıran ve başka topluluklardan ayıran bu yolla da toplumsal aidiyet duygusunu güçlendiren bir takım simgeler bulunmaktadır. Bu simgeler aynı zamanda ulus olmanın göstergesi niteliğindedir ve milli kimliği somutlaştıran unsurların başında gelirler. Bayraklar, milli ve geleneksel giysiler, şarkılar, halk dansları, anıt ve heykeller, üniformalar ve daha birçok unsur bu anlamda birer amblem niteliği taşır. Bundan dolayı söz konusu unsurlar milliyetçi söylem tarafından sıklıkla kullanılır. Ali ve Nino filminde de bu sembollere sıkça yer verilmiş, özellikle filmsel zaman bağlamında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonraki süreci anlatan sahnelerde söylemsel ifade aracı olarak yoğun şekilde bu sembollerin kullanımına başvurulmuştur. Yabancı ülke temsilcilerinin bulunduğu davette ve Bakü sokaklarında geleneksel kıyafetli erkeklerin gösterilmesi, Azerbaycan bayrağının göndere çekilmesi, Ali’nin birçok sahnede geleneksel giysilerle yer alması, kadın ve erkeklerin kutlama yaparken geleneksel dansları sergilemesi gibi çeşitli görüntüler bu amaca katkı sağlamak üzere oluşturulmuştur. Filmde söz konusu sembollere yönelik sözlü göndermeye çok fazla yer verilmemesine rağmen görüntü yoluyla ön plana çıkarılan simgelere söylem bağlamında önemli anlamlar yüklenmiştir.

Farklı bir millet, kültür ve dine mensup olan Nino, yaşadıklarını, Ali’nin düşünce ve eylemlerini sık sık sorgulamaktadır. Bu sorgulamalar çoğunlukla yaratılan çatışma aracılığıyla seyirci tarafından verilen ve filmin söylemine katkı sağlayacak bir cevapla son bulmaktadır. Örneğin Ali’nin her şeyi bir yana bırakıp vatani ve milleti için mücadeleye giriştiği bir anda Nino ona, “*Senin için hangisi daha önemli, eşin ve çocuğun mu yoksa ülken mi?*” diye sorar. Cevap alamaz çünkü sık sık vatani, milleti ve inandığı değerlerle Nino’ya bağlılığı arasında seçim yapmak zorunda kalan Ali, tüm sevgisine ve bağlılığına rağmen hiçbir zaman tercihini Nino’dan yana kullanmamıştır. Söylem bakımından milliyetçi bir idealistin örnek tutumunun sergilendiği söz konusu durumlar aracılığıyla milletin çıkar ve değerlerinin her şeyin üstünde tutulması gerektiği, milletin her şeyden daha fazla önemsenmesi düşüncesi ortaya konulmaktadır. Milliyetçi söylemin bakış açısıyla her şeyin üstünde bir öneme sahip olan milletin varlığı, bağımsızlığı, çıkarları ve geleceği her türlü fedakârlığı gerektirir. Milletin bütün mensupları bu doğrultuda üzerine düşen bütün sorumlulukları yerine getirmek ve fedakârlık yapmak durumundadır. Ali de her fırsatta çok sevdiği eşi ve çocuğunun yanı sıra hayatındaki birçok şeyden vazgeçmek suretiyle milleti için fedakârlık yapmaktan kaçınmamaktadır. Filmin sonunda Bolşeviklerin Bakü’ye saldırmasından sonraki süreçte Ali’nin Nino’yu Tiflis’e gitmesi için ikna etmek amacıyla söylediği “*Bebeğimiz büyüyünce onun bir*

* Orijinali, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin banisi Mehmet Emin Resulzade’ye ait olup “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz/Bir kere yüksələn bayraq bir daha inmez” şeklindedir.

ülkesi olmalı” sözü, -idealist bir bireyin yaklaşım tarzı olarak- milliyetçi söylemin, millet adına fedakârlığı gerekli ve meşru gösteren etkili bir ifade biçimidir.

Filmin sonu hazin ama milliyetçi söylem bakımından son derece etkileyicidir: Ali, peşlerinden gideceği konusunda ikna ettiği eşini kızıyla birlikte trene bindirip Tiflis'e gönderir. Arkadaşı İlyas'la birlikte yanlarındaki birkaç kişilik kuvvetle, sonlarını bile bile, Gence Köprüsü üzerinde Bolşevik askerlerine karşı savaşarak şehit olurlar. Ölümleri, milliyetçi söylem bağlamında son derece onurlu ve kahramancadır.

V.Sonuç

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar geçen süre içerisinde, uluslararası düzeni kökten etkileyen, ülkelerin sınırlarını çizen, devletlerin işleyişini belirleyen, savaşların ve çatışmaların yaşanmasına sebep olan bir yaklaşım olarak yaşamın her alanında varlığını ve etkinliğini hissettirmiştir. Bu durum genelde sanat, özelde sinema için de geçerlilik göstermiştir. Dolayısıyla sinema filmleri, milliyetçi söyleminin inşa edilmesinde, yeniden üretilmesinde ya da meşrulaştırılmasında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bu anlamda, Azerbaycan sinemasının genel yaklaşımı son derece dikkat çekicidir. Zira çekilen filmlerde çoğunlukla bağımsızlık, milliyetçilik, üniter yapı ve vatan sevgisi gibi konular ele alınmakta ya da bu konulara yönelik söylemlere sıklıkla yer verilmektedir. Yönetmenliğini Asif Kapadia'nın yaptığı Ali ve Nino filmi de, Azerbaycan sinemasının son yıllardaki en başarılı filmlerinden biri olmasının yanı sıra ortaya koyduğu söylem bakımından da ilgi çekici bir örnektir. Film, aynı adlı, dünya çapında klasikleşmiş bir Azerbaycan romanından uyarlanmış, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kızı ve Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyev'in gayret ve destekleriyle çekilmiştir. Bu durum filme, “ısmarlama” niteliği ve dolayısıyla da söylemsel bir özellik kazandırmıştır.

Film; soylu ve zengin bir Şii-Müslüman ailenin oğlu olan, doğu kültürüyle yetişmiş, inançlarına, milletine, vatanına ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı, gelenekselci kişiliğe sahip Azerbaycan Türk'ü Ali Han Şirvanşir ile katı bir Hristiyan geleneği ve Rus disipliniyle büyümüş, eğitilmiş, Avrupalı yaşam tarzına sahip, soylu bir Gürcü kızı olan Nino'nun aşkını konu almaktadır. İki gencin, bütün farklılıklarına rağmen büyük bir kaos ortamında yaşadıkları aşkın arka planında millet sevgisi, bağımsızlık, vatanseverlik, idealistlik, fedakarlık, milli kimlik, milli devlet, milli kültür gibi söylemleri öne çıkaran milliyetçi bir bakış açısı yer almaktadır.

Filmde milliyetçi söylemi oluşturmak ve aktarmak üzere film tekniğiyle ilgili her türlü görsel ve işitsel unsur başarılı bir şekilde kullanılmış, diyaloglar ve karakterler aracılığıyla da söyleme katkı sağlamak ve güçlendirmek hedeflenmiştir. Bu bağlamda milliyetçi söylem özellikle, Ali Han Şirvanşir karakteri üzerinden aktarılmış, film boyunca sergilediği genel tutum, fikirleri, konuşmaları, kıyafetleri, eylemleri kısacası karakteristik özelliklerini ortaya çıkaran bütün unsurlar milliyetçi söyleme katkı sağları nitelikte oluşturulmuştur.

Film, genel olarak milliyetçi söylemin şu özelliklerini içermektedir:

- ✓ Milletin her şeyden önemli olduğu, millete ait çıkar ve değerlerin diğer tüm çıkar ve değerlerin üstünde tutulması gerektiği yansıtılmıştır.
- ✓ Milli egemenliğin, millet için vazgeçilmez unsurlardan biri olduğu ve bunun için ölüm de dâhil olmak üzere hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması gerektiği vurgulanmıştır.
- ✓ Milli kimliğin karşısında karşı kimlik niteliğinde öteki ya da düşmanlar resmedilmiş onlarla mücadelenin kutsaliyeti ortaya konulmuştur.
- ✓ Kültürel unsurlar ön plana çıkarılıp, mümkün oldukça belirgin şekilde yansıtılmıştır.
- ✓ Yaşanılan süreçte, milleti savunma adına çetecilere karşı mücadele etmenin ve (iyi) milliyetçi bir tutum sergilemenin meşru bir eylem olduğu ortaya konulmuştur.
- ✓ Milliyetçiliğin coğrafi ve ulusal birliği olan, sınırları belli bir devlette somut hale getirilmesine ve üniter bir yapının (milli devletin) yansıtılmasına gayret edilmiştir.
- ✓ Milli kimliğin somutlaştırılmasına ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesine yönelik simgeler ön plana çıkarılmıştır.
- ✓ Halk arasında bir ulusa ait olma hissi yaratmak ve milliyetçiliği somut hale getirmek adına belirgin bir gayret sergilenmiştir.

Kaynaklar

- Calhoun, Craig. (2012). *Milliyetçilik* (Çev: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa. (1999). "Milliyetçilik İdeolojisine Dair". *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 15 Yaz, 89-98.
- Ertan, Timuçin F. – Örs, Orhan (2018). "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 62 Bahar, 39-84.
- Hobsbawm, Eric J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik* (Çev: Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Isgenderli, Anar. (2011). *Realities of Azerbaijan 1917-1920*, USA: Xlibris Corporation.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1993). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul: Hamle Yayın Dağıtım.
- Karakaş, Mehmet. (2006). "Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 38, 57-76.

- Küçük Durur, Elif. (2011). Milliyetçilik Söylemi ve Medya, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 35-50.
- Nəsibzadə, Nəsib. (1990). “Azərbaycan Hökuməti”, V. Allahverdiyev - Ş. Mehdiyev (Ed.), *Azərbaycan Demokratik Respublikası: Azərbaycan Hökuməti 1918 – 1920 (ss.5-10)*, Bakı: Bakı Gənclik Nəşriyyat.
- Özkırmılı, Umut. (1999). *Milliyətçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Özkırmılı, Umut. (2008). *Milliyətçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özkırmılı, Umut. (2010). *Milliyətçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*, (Çev: Yetkin Başkavak), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Qasımov, Niyazi. (2017). “Paris Barış Konferansı'nda Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Nümayende Heyeti'nin Çalışmaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4 (11), 76-100.
- Weber, Max. (2007). “Millet”, (Çev: Ebru Çerezcioğlu), *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 39, 181- 188.
- Yaylagül, Levent. (2018). *Sinema Toplum Siyaset*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldız, Şükrü. (2004). *Azərbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920)*, Bakı: Səda Nəşriyyat.